

що ні один з компонентів системи, взятий окремо, не виконує своєї ролі. Тільки їх сукупність досягає поставленої перед системою мети.

Взаємодія із зовнішнім оточенням полягає у встановленні зв'язку системи соціалізації в рамках функціонування дитячої спілки з іншими системами. У нашому дослідженні зазначена система соціалізації особистості підлітка зорієнтована на взаємодію з іншими соціальними інститутами. Завдання полягає в тому, щоб вичленити цей фрагмент суспільної соціалізаційної системи і зробити його максимально ефективним.

Для системи соціалізації особистості підлітка у дитячому громадському об'єднанні характерною рисою є динамічність. Вона перебуває в процесі постійних змін, що вимагає гнучкої корекції діяльності об'єднання.

Таким чином, особливість системи соціалізації особистості підлітка в умовах функціонування дитячого громадського об'єднання полягає у включенні підлітків в соціально значущу і суспільно корисну діяльність з урахуванням особливостей їхнього вікового розвитку.

Підводячи підсумок аналізу розробленої нами системи соціалізації особистості підлітка, відзначимо наступне:

1. Ефективність соціалізації особистості підлітка у дитячій спілці залежить від постановки соціально-педагогічного процесу в спілці, активної взаємодії соціального педагога з лідерами дитячої спілки.

2. При побудові системи ми виходили із характерних системних ознак: доцільності, єдності структурних (зміст, організаційні форми) і функціональних (когнітивний, комунікативний, діяльнісний, корекційний, компонент самоуправління) компонентів, цілісності, взаємодії із зовнішнім середовищем, розвитком у часі.

3. Система соціалізації особистості підлітка побудована на принципах інтеграції теоретичної і практичної складових підготовки його до різних дій соціального характеру, обліку динаміки засвоєння соціального досвіду, динамічності, цілісності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буева Л. П. Человек: деятельность и общение / Л. П. Буева. – М.: Мысль, 1973. – 216 с.
2. Валгаева И. А. Становление и развитие взаимоотношений взрослых и детей в общественных объединениях: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / И. А. Валгаева. – М., 1994. – 183 с.
3. Волохов А. В. Вариативно-програмный подход к социализации личности ребёнка в детских организациях: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / А. В. Волохов. – Казань, 1992. – 183 с.
4. Камалдинова Э. Ш. Система воспитательной деятельности пионерской организации / Э. Ш. Камалдинова. – М.: ВКШ, 1986. – 99 с.
5. Карпенко О. Г. Соціальне становлення особистості підлітка в тимчасових об'єднаннях за інтересами: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / О. Г. Карпенко. – К., 1999. – 191 с.
6. Методы системного педагогического исследования / под ред. Н. В. Кузьминой. – Л.: ЛГУ, 1980. – 172 с.
7. Педагогика: учеб. пособие / под ред. П. И. Пидкасистого. – М.: РПА, 1996. – 638 с.
8. Сериков Г. Н. Образование: аспекты системного отражения / Г. Н. Сериков. – Курган: Изд-во «Заураль», 1997. – 164 с.

УДК 361.5

І. І. ПАРФАНОВИЧ

ОСОБЛИВОСТІ АУТОАГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІВЧАТ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасний освітній менеджмент, психологічні й педагогічні умови соціального виховання дівчат шкільного віку вимагають перегляду підходів до цього процесу. Це передбачає розкриття теоретичних підходів до пояснення особливостей і механізму формування аутоагресивної поведінки, видів адикцій та специфіки прояву суїциду і парасуїциду у дівчат шкільного віку, дослідження соціальних і психологічних аспектів адитивної і суїцидальної поведінки осіб цієї категорії. Аналізом теоретичних джерел, проведеним анкетуванням визначено детермінанти, стан, динаміку, особливості їх прояву серед дівчат шкільного віку.

Ключові слова: аутоагресивна поведінка дівчат.

ОСОБЕННОСТИ АУТОАГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ ДЕВОЧЕК ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Современный образовательный менеджмент, психологические и педагогические условия социального воспитания девочек школьного возраста требуют пересмотра подходов к этому процессу. Это предусматривает раскрытия теоретических подходов к объяснению особенностей и механизма формирования аутоагрессивного поведения, видов адикций и специфики проявлений суицида и парасуицида у девочек школьного возраста, изучения социальных и психологических аспектов адиктивного и суицидального поведения личностей этой категории. Анализом теоретических источников, проведенным анкетированием выделены детерминанты, состояние, динамику, особенности их проявления среди девочек школьного возраста.

Ключевые слова: аутоагрессивное поведение девочек.

I. I. PARFANOVYCH

THE FEATURES OF GIRLS' AUTO AGGRESSIVE BEHAVIOR DISPLAY

The article explores theoretical approaches to explain the peculiarities of formation of auto aggressive behaviour, specific expression of girls' suicide and par suicide. The social and psychological aspects of addictive and suicidal behaviour of mentioned category have been analysed. The social risks provoke the emergence of socio-psychological and psychoemotional risks. The position of individual disadaptation is formed on the background of unstable, dynamic processes of social environment. The author has defined that girls' auto aggressive behaviour is characterized by psychological preconditions rotated in different spheres of life determinants, conditions, dynamics and the peculiarities of their manifestation among the schoolgirls were defined with the help of theoretical sources analysis. Girls' auto aggressive behavior.

Key words: girls' auto aggressive behavior.

Адиктивна і суїцидальна як види аутоагресивної девіантної поведінки мають різні прояви, але їх спільною основою є прагнення відійти від реального світу та спрямованість на саморуйнацію. Зародженню аутоагресивної поведінки дівчат насамперед сприяють соціальна дезадаптація, відсутність позитивних соціальних зв'язків, психічне і емоційне напруження, інші детермінанти, що зумовлює актуальність дослідження проблеми.

Дослідниками охарактеризовані різні аспекти адиктивної поведінки: прояв типових моделей поведінки, пов'язаних із вживанням адиктивних засобів (М. Братко), мотиви вживання наркотичних речовин (І. Дементьева), роль інтоксикаційної установки у ставленні людини до ейфоризуючих речовин (П. Дупленко), соціальну природу алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, вживання підлітками наркотичних речовин із зниженням почуття самоповаги та особистої залежності (М. Ковальчук), зловживання не як хронічну хворобу чи її рецидив, а як змінену поведінку, що повинна бути нормалізована (І. Лисенко), алогічність вибору лінії поведінки неповнолітніми у складній ситуації, особистий рівень у виникненні поведінкових девіацій адиктивного характеру (Н. Максимова). Динаміку щодо кількості неповнолітніх дівчат з адиктивною поведінкою наводить І. Власова [2, с. 49].

Виділено такі види адикцій: нехімічна (комп'ютерна, схильність до азартних ігор), проміжні форми (анорексія – відмова від їжі, булемія – постійне споживання їжі), хімічна (вживання, вдихання, введення хімічних сполук) [11].

Метою статті є визначити характерні особливості прояву, причини і наслідки аутоагресивної девіантної поведінки дівчат шкільного віку.

Дуже часто науковці спостерігають взаємозумовленість різних адикцій, коли одна стає основою формування іншої: залучення до вживання тютюну, алкогольних напоїв, наркотиків, токсичних речовин кримінально орієнтованими однолітками і дорослими, негативний вплив на тенденції поширення адиктивності дівчат примирення з таким явищем у суспільстві (О. Пилипенко), вступ дівчат в інтимні стосунки з чоловіками, які мають постійний доступ до наркотиків, розвиток проституції (М, Братко), широке поширення ризикованих форм

сексуально-девіантної поведінки (захворювання сифілісом, гонореєю, ранні аборти) у дитячо-підлітковому середовищі (П. Тростанецька, С. Вітеліс).

Фіксується виникнення адиктивної поведінки унаслідок дії факторів зовнішнього і внутрішнього характеру.

Адиктивно спрямованій поведінці молоді сприяють певні негативні тенденції, посилення таких масових суспільних явищ, як страх, занепокоєння, тривожність, невпевненість у майбутньому; викривлене, спотворене висвітлення проблем тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії, що може не стільки запобігати, скільки сприяти адиктивності; непродуманість системи профілактики, у тому числі недоліки роботи таких соціальних інститутів, як сім'я, школа, засоби масової інформації.

Особистісний рівень свідчить про деформацію розвитку особи і мотивами адикцій є: почуття цікавості; бажання самоутвердитись у колі ровесників; прагнення подолати заборону чи пережити відчуття небезпеки; демонстрація незалежності й дорослості; протест на вимоги батьків, педагогів; бажання зміни емоційного, психічного стану та ін.

Загальний механізм зародження і розвитку адиктивної поведінки має певні відмінності у проявах її різновидів: комп'ютерної, телевізійної, Інтернет-залежності (загалом інформаційної залежності), надмірної зацикленості на зовнішньому вигляді (в тому числі анорексії та булемії), тютюнопаління, вживання спиртних напоїв, наркотичних речовин як виділених нами найбільш характерних видів адиктивної поведінки серед дівчат шкільного віку.

Комп'ютерна, телевізійна, Інтернет-залежність. Комп'ютерна адикція менш характерна для дівчат загальноосвітніх шкіл порівняно з хлопцями. Але серед осіб жіночої статі цього віку спостерігається надмірна депресивність, нестійкість поведінки у непередбачуваних умовах і обставинах, внаслідок чого ризик такої адиктивної поведінки збільшується. З віком схильність дівчат до адикцій зростає, доказом чого є збільшення часу перебування біля комп'ютера. Дуже часто розвиток комп'ютерної залежності особи відбувається внаслідок відсутності можливостей самореалізації в інших сферах життєдіяльності, прагнення відійти від реальності у віртуальний, але більш безпечний світ, тобто спостерігається взаємозумовленість загальносуспільних проблем і проблем поведінкового функціонування окремих осіб, дівчата з яких є однією з найуразливіших категорій.

Той факт, що зростає захоплення дівчатами Інтернетом, комп'ютерними іграми, тривожить і вимагає розроблення відповідних технологій профілактики, діагностично-превентивної роботи. Дівчата, котрі характеризуються вчиненням злочинів, і ті, які не порушували Кримінального кодексу, зазначили вплив на формування своєї особистості телепрограм відповідно 33,75% і 38,75%, Інтернету 38,75% і 35,0%. Отже, дівчата обох категорій однаковою мірою вказали на їх вагомий вплив.

На думку дослідників цього явища, спостерігається прогресування есканізму як прагнення відійти у нереальний світ, зростання значення комп'ютера як безпосереднього об'єкта або знаряддя правопорушень нового типу [7, с. 55]; входження у конфлікт при зіткненні з реальним світом дитини, яка проводить тривалий час у віртуальному світі [1, с. 30].

Розвиток комп'ютерної та Інтернет-залежності особливо небезпечний у віці від 13 до 17 років. Показниками є зростаюче нав'язливе бажання ввійти в Інтернет, стан піднесеності аж до ейфоричного настрою під час роботи за комп'ютером, неможливість зупинитися і припинити перебування у системі. Неповнолітні, в яких спостерігається прогресування цього виду адикції, виявляють емоційну нестійкість, дратівливість, запальність, агресивність. На другому плані у такої дитини будуть найближчі люди і друзі. Психологічний стан погіршується через відчуття порожнечі, тривожності. Змінюються і психолого-педагогічні характеристики адиктивної особи: поява неадекватної самооцінки, безвідповідальність, зниження пізнавальної, творчої, громадської активності. Серйозні зміни відбуваються і у фізичному здоров'ї: порушення діяльності центральної нервової системи через прогресування процесів збудження й гальмування, у шлунково-кишковому тракті, зоровому, опорно-руховому апараті людського організму.

Анкетування серед старшокласниць дало змогу зробити певні узагальнення. Дівчата більше надають перевагу телепередачам (60%) і комп'ютерним технологіям (35%), а про читання книг зазначили тільки 20% з них. На їх думку, телевізійні програми запиту на розваги

та лише відпочинок відповідають у 60% випадків, на одержання інформації – у 40%, на культурно-освітній розвиток – у 30%, розкриття питань ідеології та політики – у 10%, формування загальної думки людей – у 5%. Майже половина з них присвячує перегляду телепередач – 1–2 години, друга половина – 3–4 годин. Не виявлено таких, які б не дивились телевизор взагалі. Найбільше цікавлять неповнолітніх дівчат комедії та шоу (85%), музика – (70%), події у світі – (50%), бойовики, детективи (40%). Кожну четверту дівчину цікавлять розповіді про тварин, кримінальна хроніка, досягнення науки й техніки, проблеми моралі, питання релігії, фільми жахів. Найменшою популярністю серед них користуються питання політики (10%). Тривожними виявилися наступні статистичні показники: 5% дівчат визнали, що часто пропускають уроки, щоб дивитися телевизор, 20% – роблять це час від часу, 5% – рідко. 40% осіб шкільного віку повністю задоволені станом сучасного телебачення і не прагнуть нічого змінити з того, що стосується питань моралі, жорстокості та інших негативних суспільних явищ.

Дівчата молодшого шкільного віку поряд із переглядом мультфільмів, передач про тварин виявляють бажання дивитися фільми жахів, шоу, дорослі розважальні програми (24%).

Загалом кожна четверта дівчина характеризується певним ступенем залежності у часі перебування біля телевизора, комп'ютера, здатністю поступитися заняттями у школі заради перегляду телепередач і кожна третя визнає великий вплив комп'ютерної і телевізійної інформації на свої погляди, ставлення до оточення. За умови відсутності суспільної підтримки та ефективних засобів запобігання ці явища і надалі поширюватимуться серед молоді, зокрема дівчат. Причому дівчата усвідомлюють негативізм ситуації, придумуючи різні ілюзорні способи виправдати свої дії та позицію.

Надмірна зацікненість на зовнішньому вигляді, анорексія та булемія. Дуже часто поведінкові девіації існують при завищенні стандартів щодо зовнішності, а невідповідність їм призводить до порушень у споживанні їжі. Опосередкованими наслідками є: поява черствості, байдужості, агресивності; бажання виділити себе із середовища однолітків, здійснення девіантних дій на угоду друзям чи особам іншої статі як компенсація своєї «непривабливості», вчинення аутоагресивних дій; замкнутість; страждання, біль, деформація соціальних зв'язків, зміщення життєвих орієнтирів через «непривабливу» зовнішність.

Науковці доказали негативний вплив сучасних стандартів щодо зовнішності на поведінку дівчат або наслідків «недосконалої», на думку дівчат, зовнішності: виникає стан незадоволеності своєю зовнішністю, а відтак і своїми відносинами з оточенням» (Л. Кузнецова); «соціальний та психологічний фактори впливають на існування невідповідності в образі тіла, неможливість досягти привабливості тягне за собою почуття вразливості своїх очікувань у житті» (Г. Лактіонова, І. Зверева, Д. Зверева); «бажання сподобатись, виділитися, зовні переважати інших закриває найбільш цінні риси характеру, звужує сферу інтересів і може призвести до затухання ціннісних задатків особистості» (Д. Зіядова); «у дівчинки, дівчини зовнішність стає одним із факторів самоствердження особистості, але зміни у зовнішності спочатку не завжди бувають настільки вже і сприятливими» (Д. Колесов); «з'являється бажання подобатись одноліткам іншої статі, що спричиняє зниження культури поведінки, порушення загальноприйнятих норм і правил поведінки» (В. Хмель); «тісний взаємозв'язок між образом тілесного «Я» й самооцінкою спричинює окремі типи людської поведінки – це спроба компенсації реальної чи уявної власної неповноцінності» (В. Кобильченко).

Незадоволеність собою багато дівчат пов'язує з незадовільним виглядом або становищем серед друзів та у класі. Це говорить про вагомість зовнішнього вигляду і дотримання в їх уявленнях стандартів щодо нього й поведінки. Дуже велика кількість дівчат, які тільки частково задоволені своїм зовнішнім виглядом – 45,6%, повністю задоволені своєю зовнішністю 40%, зовсім не задоволені 5,8%, відверто визнали, що зовнішність має негативний вплив на їхню поведінку – 8,6% з них.

Захворюванням на анорексію та булемію страждають дівчата підлітково-юнацького віку. Основними ознаками є: постійні обмежування або приступи переїдання, розмови про вагу, дієти і калорії, наявність страху набрати вагу, боротьба за зниження ваги до бажаної норми. Негативним наслідком стають депресія, підвищена збудливість й дратівливість, зниження самооцінки, впевненості у своїх силах, прагнення відшукати заспокійливі засоби. Зниженими є

і медично-біологічні показники: порушення ваги, сухість шкіри, виснаження, швидка втомлюваність, порушення фізіологічного перебігу обмінних процесів у організмі.

22% дівчат загальноосвітніх шкіл визнали різного ступеня у їхній поведінці проявів адиктивності, 57% – виявили відсутність цієї девіації, 21% осіб цієї категорії не змогли визначити свій стан. 53,8% дівчат делінквентної поведінки задоволені своїм зовнішнім виглядом, невдоволені – 17,5%, частково задоволені – 27,5%. Зовнішність не відображається на власній поведінці – згідно із судженням 46,3% дівчат, для 18,8% з них це буває інколи, для 22,5% – впливає. Отже, 41,3% вихованок колонії (що на 32,7% більше, ніж серед дівчат, які не вчиняли злочинів) визнають вплив суспільних стандартів щодо зовнішності на свій спосіб життя і дій.

За твердженням дівчат загальноосвітніх шкіл, одяг у їх поведінковому функціонуванні відіграє незначну роль. Проте дуже стійкою є їх позиція щодо обрання свого повсякденного гардеробу. Не має значного впливу на поведінку одяг у житті 66,3% дівчат, які вчинили злочин. Щодо цього не стали давати відповіді 33,7% з них. Загалом засуджені дівчата проявляють вищий рівень залежності у своїх міркуваннях з питань, які стосуються їхнього зовнішнього вигляду, ніж дівчата загальноосвітніх шкіл, не схильні до порушень поведінки.

Тютюнопаління як поведінкова девіація має такий механізм впливу на особистість: поява негативної звички – зміна кола друзів – деформація фізичного і психічного розвитку, зниження самопочуття – зміщення ціннісних орієнтацій – погіршення адекватності поведінки.

Тютюнопаління є найбільш поширеним видом адиктивної поведінки серед неповнолітніх. Палять цигарки постійно 13%, час від часу – 14%, не пробували і не палять взагалі – 61%, не відповіли – 12% дівчат загальноосвітніх шкіл. Постійно палять цигарки 12,5%, час від часу – 25%, не палять – 62,5% осіб делінквентної поведінки, що неособливо відрізняє порівнювальні категорії.

Почали палити дівчата з таких причин: алкогольне сп'яніння – 23,4% (коли первинним було вживання алкоголю), стрес – 13%, цікавість – 6%, сварка з хлопцем – 2,7%, під впливом компанії – 1,3%. А продовжують палити, щоб: не виділятися з кола друзів – 22%, заспокоїтися – 11%, отримати полегшення – 13%, розслабитися – 3%, з інтересу – 3,2%. Для 5% дівчат це нічого не дає. Таким чином, для них цигарки є засобом зняття психологічної напруги, невдоволення, заспокоєння, насолоди, «щоб не відрізнитися від друзів», «просто так, бо багато хто це робить». За результатами анкетування стає очевидним, що чимало дівчат палять, переживаючи стреси, але здебільшого вони піддаються впливу однолітків, друзів, оточення.

Згідно з аналізом їх відповідей у 7% дівчат обоє батьків постійно палять, у 46% – батько, у 7% – тільки мати, у 40% сімей батьки взагалі не проявляють такого виду адикції, не дають негативного прикладу дітям. При цьому негативно ставляться до того, що батьки палять, 48% дівчат, байдуже – 27%, схвалюють таку поведінку батьків 3%, не дали однозначної відповіді 22%. Тютюнопаління дівчат є частим приводом для суперечок і сварок: з друзями – 15%, з матюю – 9%, з хлопцем – 4%. П'ята частина опитаних (19%) таких суперечок взагалі не має, або, інакше кажучи, ніхто не чинить супротиву такому виду девіантної поведінки неповнолітньої.

Встановлено, що факт тютюнопаління втаємничується дівчатами. Це підтверджується суперечливістю їхніх відповідей. Так, дехто з них, заперечуючи загалом свою негативну звичку визнають, що пробували палити під впливом друзів – 26%, за особистою ініціативою – 23%, з інших причин -10%. Це свідчить про відносність правдивості відповідей і те, як є вираженим вказаний вид девіантної поведінки серед дівчат неповнолітнього віку.

Алкоголізм. Досліджено недостатність уваги суспільства до вживання молоддю спиртних напоїв (І. Дементьева), вплив такого алкогольного напою, як пиво, що визначають найагресивнішим із легальних наркотиків, а пивний алкоголізм – особливо жорстоким (Є. Носова), ініціативну роль батьків у вживанні дітьми алкоголю (І. Сум), коли у певної частини досліджених дітей є неусвідомлені позитивні емоційні очікування від вживання алкоголю (Ю. Корчагіна), більш значні відхилення у мотиваційній сфері підлітків, які вживають алкоголь (Н. Максимова).

Проаналізовано теоретичні джерела щодо гендерних особливостей алкоголізму. М. Рябов встановив, що досвід вживання алкогольних напоїв серед 15–17-річних дівчат у багатьох

аспектах мало відрізняється від досвіду вживання таких напоїв хлопцями. Останні вживають частіше та більше за дівчат і віддають перевагу міцним напоям, тоді як дівчата більше схильні до споживання вина, шампанського і слабоалкогольних напоїв [10, с. 91–94]. З. Зайцева та О. Гуляр акцентують на процесі пришвидженої алкоголізації жінок порівняно з чоловіками, що має тяжкі біологічні й соціальні наслідки для неї: втрата жіночності, згасання вищих почуттів, емоційна бідність, брутальність, куріння, схуднення, втрата інстинкту материнства [5, с. 63].

Як визначили засуджені дівчата, причинами вживання спиртних напоїв були: щоб забути свої проблеми, заспокоїти нерви, вплив поганої компанії, втрата близької людини. У контексті підлітково-юнацького конформізму досліджено чи спонукали дівчат їхні друзі до вживання алкоголю. Це підтвердили 55% осіб. Можна стверджувати, що формування і розвиток цієї адикції відбувається за умови малоконтрольованості або безконтрольності за поведінкою неповнолітніх осіб, і особливо під час їх дозвілля. Дослідженням того, чи вживають дівчата та їх друзі спиртні напої у цей час, виявлено: 65% – так, 35% – ні. Встановлено також, що під час дозвілля, святкувань 93,8% засуджених дівчат вживали спиртні напої. Це підтверджує взаємозв'язок адиктивної поведінки та асоціального способу життя.

Більшість дівчат старшого шкільного віку пробували і навіть дуже часто вживали спиртні напої. Їхні батьки переважно знають про це і ніяк цьому не перешкоджають, адже практично у кожній сім'ї культивується розпивання спиртних напоїв під час свят й урочистостей, споживання алкогольних напоїв стало суспільною нормою. Оскільки діти бачать таку поведінку батьків, близьких, знайомих, то не вважають це явище неправильним, допускається, що на урочистостях, в свята можна це робити, але у межах пристойного. З одного боку, батьки є противниками вживання спиртних напоїв дітьми, а з іншого, навпаки, заохочують. Питання ж міри для дітей є проблематичним.

Наркоманія. Дослідники виявили певні закономірності прояву цього соціального явища серед дівчат шкільного віку: труднощі особистісного розвитку дівчат, які звернулись до вживання наркотичних засобів (О. Пилипенко); зростання наркотизації не стільки серед неблагополучних сімей, у звичайних загальноосвітніх закладах, скільки серед учнів елітарних загальноосвітніх закладів (Г. Тростанецька, С. Вітеліс); недовіра існуєчої системи заходів (М. Попов); вплив на формування особи ринку, що вільно постачає наркотики, середовища, яке сприяє або допускає вживання наркотиків, певного індивідуального нахилу особи до вади (Г. Ліщенко, С. Мінченко). Загалом дослідження вчених свідчать про незадовільний стан профілактики наркотизації серед молоді, зокрема серед дівчат, що потребує досконалішого підходу.

До наркотиків неприйнятне ставлення виявили більшість дівчат: 89% – категорично негативне, 11% – байдуже. Однак визначенням того, чи пробували дівчата 15–16-річного віку наркотичні засоби, виявлено: 84,5% – ні, 6% – не дали чіткої відповіді, 5,5% дівчат визнали, що так. У 16–17 років кількість останніх, згідно з нашим дослідженням, уже становила 8%, у 17–18 років – 10%. Названо «коноплю», «травку» як найпоширеніші речовини. Про вживання наркотичних і токсичних речовин зазначили 6,4% з осіб загальноосвітніх шкіл. Вказали, що вживали наркотичні засоби, 47,5%, токсичні речовини – 6,3% засуджених дівчат. І робили вони це під час дозвілля, святкувань. Це майже у 5 разів більше, ніж серед дівчат, які не вчиняли злочинних дій. Причинами вживання адиктивних речовин особами цієї категорії названо такі: «цікавість» – 30%, «наявність проблем» – 27%, «депресія, нервово напруження» – 8,4%, «вплив друзів» – 8%, «дурість» – 3,4%, «бажання забути і отримати нові відчуття» – відповідно по 1,4%, «стрес» і «невпевненість у собі» – по 2%. Інші причини: «модно», «так треба було», заради інтересу, бажання повеселитись, небажання вирізнитися серед інших, показати себе дорослою – 6%. Назване ними свідчить про великий негативний вплив друзів, невміння виходу з критичної ситуації соціально прийнятним шляхом. Спосіб проведення дозвілля, коло друзів істотно є відмінними у дівчат, які скоюють кримінальні дії.

47,5% дівчат, які чинять злочинні дії, визнали, що під час дозвілля вживали наркотичні засоби. Проте жодна з дівчат виховної колонії не визначила своє ставлення до наркотиків як позитивне і їх відповідями були: 12,5% – байдуже і 87,5% – негативне. Більшість з них дізнаються про наркотики від своїх друзів чи із засобів масової інформації, а отже, не володіють достатньо повною інформацією про їх шкідливий вплив.

Багато дівчат відповіли, що не палять цигарки, не вживають спиртні напої чи наркотичні речовини, хоча пропозиції спробувати були. Середовище дівчат майже однакове (протилежні

відповіді давали дівчата, котрі виховуються приблизно в однакових умовах), але одні все-таки утримуються від шкідливих звичок, а інші – ні. Відповідь, яка дала б змогу відповісти на це питання, знайдено, аналізуючи самооцінку дівчат себе як особистості і як особи жіночої статі, в їх баченні майбутнього, вмінні боротися зі стресовими, виходити з складних ситуацій.

Адиктивно спрямовану особистість характеризує: відсутність твердої життєвої позиції, легка ранимість, відсутність так званого «імунітету» до негативних явищ дійсності, прагнення «забутися», «змінити» світ, віднайти психологічний захист від жорстоких людей і умов життя; психічна, емоційна, соціальна залежність від інших; нездатність вирішувати назрілі проблеми соціально прийнятним способом; мала адаптивність до умов навколишнього середовища. Це можна визначити як початкову стадію в розвитку адиктивної поведінки. Наступна стадія – відчуття полегшення від адиктивного стану після внутрішнього чи зовнішнього дискомфорту. Третя – це свідомий пошук зміни психічного, емоційного стану, який може мати тимчасовий, епізодичний чи постійний характер.

З огляду на позиції вчених і проведеного нами дослідження випливають певні висновки щодо адиктивної поведінки серед дівчат шкільного віку:

- тютюнопалінню, алкоголізму і наркотизації дівчат, як правило, передує важке життя в сім'ї, несприятливі соціальні умови виховання;
- адиктивно спрямована поведінка дівчат характеризується важкістю протікання, складними психологічними процесами, значним ступенем деформації особистості;
- у багатьох дівчат адикції розвиваються на основі погіршення психо-емоційного стану і цьому виду девіацій передує психоемоційна нестабільність, відсутність позитивних емоційних зв'язків;
- адикція має тенденцію до збільшення залежності;
- адиктивність дівчат супроводжується зв'язком з кримінальним світом, проституцією, делінквентною, злочинною, загалом асоціальною та антисоціальною поведінкою;
- адикцією страждають переважно інтерналізовані особи;
- за наявності різних заходів нині немає ефективних технологій ранньої профілактики адиктивної поведінки, яка полягала б у своєчасному виявленні проблем у житті дівчини, наданні їй психоемоційної допомоги і підтримки.

Інформація про шкідливість тютюну, алкоголю та наркотиків є доступною. Проте цією інформацією більшою мірою володіють неповнолітні, старші за віком і не всі можуть категорично відмовитись від декількох сигарет, алкоголю, наркотиків, що у більшості випадків пояснюється невмінням протистояти негативному впливу. Дівчата не схвалюють, якщо хтось з їх рідних, близьких людей допускає адиктивні прояви поведінки. Навіть у тих із них, які самі допускають такі девіації, ставлення до спиртних напоїв, наркотичних засобів, тютюну, токсичних речовин є негативним. Це свідчить про необхідність посилення соціально-педагогічних, психологічних засобів, методів, прийомів превенції адиктивної поведінки. Адиктивна поведінка, як правило, формується внаслідок комплексу негативних умов і факторів та за відсутності позитивної позиції особи щодо аналізу і вибору лінії поведінки, здатності протистояти спокусам.

Суїцид. Особи, які вживають алкоголь, наркотики чи палять цигарки, хочуть полегшити, прикрасити своє життя і не завжди усвідомлюють вплив шкідливих речовин. Алкоголізм, тютюнопаління, а тим більше наркоманія – це засоби, за допомогою яких особа завдає шкоди своєму здоров'ю, вкорочує своє життя. Тому ці явища є своєрідним суїцидом, оскільки людина при цьому повільно помирає або наближує смерть, є формою аутоагресивної поведінки індивіда.

Вчені визначають соціальні і психологічні детермінанти суїцидальної поведінки.

Соціальна детермінація суїцидальної поведінки зумовлюється тим, що суїцид, як і криміногенна активність, найбільш характерна для великих міст, кількість самогубств обернено пропорційно залежить від рівня згуртованості суспільства, можливостей його членів самореалізуватися, а також виникнення гострих суїцидологічних реакцій через міжособистісні конфлікти [6, с. 26].

Аналіз детермінації суїциду дозволяє зробити висновок про переважання у суїцидальній поведінці підлітків демонстративного компонента, пов'язаного з наміром звернути на себе увагу батьків або вчителів [3, с. 26], і фактом є те, що майже 90% скоєних суїцидів у підлітковому віці має експериментальний характер [9, с.13].

Детальний аналіз суїцидальної поведінки дав Е.Дюркгейм. Він вважав, що схильність до добровільної смерті у жінок не тільки не вища, але набагато нижча, ніж у чоловіків, а тому самовбивство за своєю суттю – більше чоловіче явище: на одну жінку приходиться в середньому 4 чоловіки. Ця схильність з'являється пізніше або раніше залежно від того, коли людина вступає в життя і збільшується з тим, як особа тісніше пов'язує себе з суспільством. Кількість самовбивств змінюється зворотно пропорційно ступеню інтеграції релігійного, сімейного, політичного суспільства. Вчений наводить класифікацію самовбивств: маніакальне; самовбивство меланхоліків; самовбивство одержимих нав'язливою ідеєю; автоматичне й імпульсивне [4, с. 286].

Як виявлено аналізом відповідей дівчат, передує їх аутоагресивній поведінці:

- частота стресів, депресивність у разі постійного психологічного перенапруження;
- загострене незадоволення своїм становищем у сім'ї, колективі, собою;
- відсутність змістовного осмислення життя і життєвих позитивів.

Дослідженням встановлено, що у дівчат шкільного віку були спроби суїциду та самотравмування (парасуїциду). Про це зазначили відповідно 16% і 18,6% опитаних дівчат загальноосвітніх шкіл. Вивчалось питання, чи були у дівчат делінквентної поведінки спроби до вчинення самогубства і самотравмування. Ствердними відповідями були 38,8% і 35%, тобто це на 22,8% і 16,4% більше, ніж виявлено у дівчат загальноосвітніх шкіл.

Причинами суїцидальної та парасуїцидальної поведінки для дівчат були: відсутність емоційного зв'язку з матір'ю, друзями, подругами; ставлення до суїциду як шляху вирішення проблеми; безперешкодна реалізація задуманого через відсутність контролю за поведінкою дівчини та уваги до її самопочуття; наявність в оточенні осіб, які мали досвід такої поведінки.

Отже, аутоагресивна поведінка дівчат характеризується такими специфічними рисами: першопричина має психологічну основу, що стосується міжособистісних стосунків та емоційної відчуженості від найближчого оточення, є способом привернути увагу до себе, своїх проблем. Схильність до аутоагресивної поведінки посилюється обернено пропорційно соціальному і психологічному самопочуттю дівчини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абраменкова В., Богатырев А. Дети и телевизионный экран // Воспитание школьников. – 2006. – №6. – С. 28–30.
2. Власова И. Б. К проблеме наркомании у женщин // Актуальные проблемы девиантного поведения: Борьба с социальными болезнями: Ежегодник РАН. Ин-т социологии. – М., – 1995. С. 48–53.
3. Дементьева И. Отклоняющееся поведение несовершеннолетних как следствие семейного неблагополучия // Социальная педагогика. – 2005. – № 1. – С.23–30.
4. Дюркгейм Э. Самоубийство. Социологический этюд: Пер. с фр. / Изд. подгот. В. А. Луков. – СПб.: Союз, 1998. – 496 с.
5. Зайцева З. Г., Гуляр О. О. Профілактика сімейного неблагополуччя: алкоголізм батьків і формування особистості дитини // Соціально-педагогічні та медико-психологічні заходи протидії вживанню наркотичних засобів неповнолітніми і молоддю. Науково-методичний посібник / Упоряд. – заг. ред. О. І. Пилипенко. – К.: А.Л.Д., 1995. – С. 61–65.
6. Лактионова Г. М. Пол как фактор различий в ценностных ориентациях старшеклассников // Актуальные проблемы социализации девушек-подростков: сборник научных статей / Под общ. ред. Г. М. Лактионовой. – К.: А.Л.Д., 1995. – С.36–41.
7. Перевозникова Г. Формування ціннісних орієнтацій молоді в умовах негативного впливу інформатизованого суспільства // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – № 1. – С. 55–57.
8. Пилипенко А. И. Наркотизация среди женской молодежи как актуальная социальная проблема // Актуальные проблемы социализации девушек-подростков: сборник научных статей / Под общ. ред. Г. М. Лактионовой. – К.: А.Л.Д., 1995. – С. 68–70.
9. Пилипенко О. І. Адиктивноспрямована соціалізація неповнолітніх // Соціально-педагогічні та медико-психологічні заходи протидії вживанню наркотичних засобів неповнолітніми і молоддю. Науково-методичний посібник / Упоряд. – заг. ред. О. І. Пилипенко. – К.: А.Л.Д., 1995. – С. 7–16.
10. Рябов М. В. Гендерні особливості структури вживання алкогольних напоїв підлітками у віці 16–17 років // Вісник Київського університету. Соціологія. Психологія. Педагогіка. – 2003. – № 15/16. – С. 91–94.
11. Словарь по социальной педагогике: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Авт.-сост. Л. В. Мардахаев. – М.: Изд. центр «Академия», 2002. – 368 с.
12. Статистичний щорічник України, 2003 р. Державний комітет статистики України. – К.: Консультант, 2004. – 631 с.